

OSMANLI ŞÂİRLERİNİN ÇAĞATAYCA ŞİİRLERİ

OSMAN F. SERTKAYA

Ahmed Paşa'dan itibaren Osmanlı şairlerinin, doğu Türkçesi ile şiir yazan Çağatay şairlerini tanıdıklarını bilmekteyiz. Osmanlı şuara tezkirelerinden Hasan Çelebi tezkiresinde «Ali Şir Nevâyî'nin Bursalı Ahmed Paşa üzerinde kuvvetli bir tesir yarattığı, Ahmed Paşa'nın kudretli şiir söylemek hasletini Nevâyî'nin şiirlerini gördükten sonra kazandığı» söylenmektedir¹. Bu görüş, Namık Kemal'den başlayarak Gibb ve E. Brovne'a kadar devam etmişse de Ahmed Paşa'nın bir Nevâyî mukallidi olmadığı Fuad Köprülü tarafından belirtilmiştir². Bu duruma göre Hasan Çelebi tezkiresindeki kayıd yeniden değerlendirildiği vakit Köprülü tarafından ileri sürülen görüşün daha isabetli olduğu görülmektedir.

Nitekim, Ahmed Paşa, Nevâyî'nin şiirlerini görmüş olmasına rağmen ona Çağatay lehçesi ile nazîre yazmamıştır. Birçok edebiyat tarihinde bugüne kadar muhafaza edilen «Ahmed Paşa'nın Ali Şir Nevâyî'ye Çağatay şivesi ile söylenmiş nazîreleri olduğu» kanaati yukarıda zikrettiğimiz Hasan Çelebi tezkiresindeki kayıt ile aşağıda zikredeceğimiz Aşık Çelebi tezkiresindeki bir kayda dayanmaktadır.

Ahmed Paşa Divanında Nevâyî'ye nazîre olarak Çağatay Türkçesi ile söylenmiş herhangi bir manzume yoktur³. Ahmed Paşa, Nevâyî'nin şiirlerini okumuş

- 1 Bu ifade için bk. Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şâirleri*, cilt I, s. 308-309; Ali Nihad Tarlan, *Ahmed Paşa Divanı*, İstanbul. 1966, s. XI.
- 2 F. Köprülü, *Ali Şir Nevâyî ve Tesiri*, Türk Yurdu, V, 27 (Mart 1927), s. 234-238; *Ali Şir Nevâyî ve Tesirleri*. Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1934, s. 257-266. (Bu yazı Türk Yurdu'ndaki makalenin genişletilmiş neşridir); *Ahmed Paşa*, İslâm Ansiklopedisi, I, s. 187-192.
- 3 Ahmed Paşa'nın divanının tenkidli neşri Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan tarafından yayınlanmıştır. bk. *Ahmed Paşa Divanı*, İstanbul. 1966, XXI+406 s.

ve onun şiirlerinde gördüğü mazmunları, görüşleri, konuları kendi şivesi ile ve Anadolu şiir geleneğine uygun bir tarzda yazmıştır ki bunlara da nazîre demek doğru değildir⁴.

Ali Şir Nevâyî ile Ahmed Paşa aynı devirde yaşamış iki şair idiler. Ahmed Paşa'nın Nevâyî'nin şiirlerini görmesi ve okuması normaldir. Hasan Çelebi ve Aşık Çelebi tezkirelerinde zikredilen «Ahmed Paşa'nın Nevâyî'nin şiirlerini görmüş olması» keyfiyeti yanında, Riyazi tezkiresinde zikredilen bir nota göre de Ali Şir Nevâyî, Ahmed Paşa'yı ve şiirlerini tanımaktadır⁵.

Nevâyî'yi tanıyan yalnız Ahmed Paşa değildir. Birçok Osmanlı şairlerinin de O'nu tanıdıkları bilinmektedir. «Selîmî» mahlâslı Sultan I. Selîm⁶, «Mîr Ali Şir-i Sâni» lâkablı ve «Kâtibî» mahlâslı Seydî Ali Reis⁷, Cemîlî⁸, Azmî⁹, Hafız Acem, Şükrî, Nazmî, Niyâzî, Sâni, Salâhî¹⁰ gibi şairler ona Çağatayca nazîreler söylemişlerdir.

Bu makalede Osmanlı şairlerinden Nedîm ile Şeyh Gâlib'in Çağatay şivesi ile yazılmış birer şiirinden bahsedeceğiz.

4 Sadettin Nüzhet Ergun Aşık Çelebi tezkiresinde geçen bir kayda aldanarak Nevâyî'nin :

Ol perî peyker ki hayrân bolmuş ins ü cân aña
Cümle-i 'âlem maña hayrân vü min hayrân aña

matlı gazeline Ahmedî'nin :

Sözde 'uşşâkı muhayyer eyle dirsem Ahmed'e
Böyle güyâ olmağa küyin gerek bustân aña

maktalı gazeli ile nazîre yazdığını söylemektedir (bk. *Türk Şairleri*, cild I, s. 308-309). Biz bunu yukarıda izah ettiğimiz sebepten dolayı Nevâyî'ye nazîre saymıyor, bu şiiri Anadolu Türkçesi ile yazılmış bir şiir sayıyoruz. Ahmed Paşa'nın bu şiiri için bk. Tarlan neşri. s. 125.

5 Bk. *Ahmed Paşa Divanı*, Tarlan neşri, s. XI - XII.

6 Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, tarihsiz, s. 148 ve 164; M. F. Köprülü, *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumî Bir Bakış III, XVI. asır*. Yeni Türk Mecmuası I, 7, 1933, s. 536; Hilmi Yücebaş, *Şair Padişahlar*, İstanbul, 1960, s. 63.

7 Seydî Ali Reis'in Çağatay şivesi ile yazdığı 22 gazel, Seydî Ali Reis hakkında bir mukaddime ile birlikte *Seydî Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri* başlığı altında TDED, XVI, s. 41-54'de Kemal Erarslan tarafından yayınlanmıştır.

8 M.F. Köprülü, *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumî Bir Bakış III, XVI. Asır*. Yeni Türk Mecmuası I, 7, 1933, s. 537. Cemîlî'nin divanı Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan bölümünde 755 numarada kayıtlıdır.

9 M. F. Köprülü, Göst. yer. Azmî için bk. S. N. Ergun. *Türk Şairleri*, cild II, s. 645.

10 M. F. Köprülü, Göst. yer.

NEDİM'İN GAZELİ

Nedim divanında Ali Şir Nevâyî'ye nazîre yazılmış bir gazele rastlanmaktadır¹¹. Bu gazelin Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yayınlanan Nedim Divanı'nda¹² çok yanlış okunduğunu görüyoruz. Bu gazelin transkripsiyonlu metni verilirken Halil Nihad tarafından neşredilen eski harfli basma Nedim Divanı esas alınmış fakat metin belli başlı yazma Nedim Divanları ile de karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalarda, müstensihlerin, anlayamadıkları birçok Çağatayca kelimeyi yanlış yazdıkları görülmüştür. Bu gibi istinsah hataları nazarı itibara alınmamış, diğer belli başlı nüsha farkları ise gösterilmiştir.

Hezec + --- / + --- / + --- / + ---

1. Barıp küyınğa yığlamak tiledim bir şadâ tartıp
Yügürdi min sarı ol gamze tığ-ı sürme-sâ tartıp
2. Alıp tıgnı ilğa saçı zırhın salmış arhaya
Miniñ qaşdımgâ kilmış üç toluq cäm-ı şafâ tartıp
3. Uşol ahû közin kıлмаğ üçün kıymaç öze kıymaç
Salar dünbäle naıvet sürmesin ol pür-cefâ tartıp
4. Ser-i küyınğa barmaq ihtiyarım birle-tür şanmañ
Köñülni iltürür kuvvet bile zülf-i dü-tâ tartıp
5. Nevâyî rüh-ı kilkindin Nedimâ köp tapar lezzet
Terennüm eylegeç ni yanğlıg ün salıp nevâ tartıp.

11 Feyziye Abdullah Tansel İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı Nedim maddesinde, Nedim'in bir de Çağatayca rubaisi olduğunu söylüyorsa da, bu rubaiyi tesbit edemedim. Bk. *Nedim*. İ. A. VIII, s. 167-174.

12 Abdülbaki Gölpınarlı, *Nedim Divanı*, İstanbul, 1951, s. 269. Gazel no. 10

N ü s h a l a r :

- A. Nedîm Dîvânı. Halil Nihad. İstanbul. 1339-1340. s. 227.
- B. İstanbul, Topkapı Sarayı küt. Hazine no. 998 (61^b).
- C. İstanbul, Topkapı Sarayı küt. Hazine no. 999 (63^a).
- D. İstanbul, Topkapı Sarayı küt. Hazine no. 1000 (81^a-81^b).
- E. İstanbul, Süleymaniye küt. Hâlet Ef. no. 675 (79^b).
- F. İstanbul, Süleymaniye küt. Lala İsmail no. 491 (76^a-76^b).
- G. İstanbul, Süleymaniye küt. Darü'l-mesnevî no. 415 (74^a).
- H. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar no. 701 (73^a).
- K. İstanbul, Köprülü küt. Asım Bey no. 427 (77^a-77^b).

N ü s h a f a r k l a r ı :

- 1. yığlamak] E, K, yıylamak | tiledim] A, C, K, tiledüm ||
- 2. alıp] A, D, alup | tîgnı] A, tîgnî; C, tîgnını; F, H, K, tîgnı;
E, tîgı | ilğa] B, alğa; C, K, ilğa; D, E, elîga | saçı] D, E, H,
saçı | salmış] D, E, H, K, şalmış | toluğ] C, K, toluğ ||
- 3. öze] C, D, E, K, özre ||
- 4. iltürür] E, H, iltürüp ||
- 5. tapar lezzet] C, K, tapa lezzet; D, E, H, tapa lezzât | yañılgı] E, yañlıg ||

Ş E Y H G Â L İ B ' İ N G A Z E L İ

Şeyh Gâlib divanında Çağatay şivesi ile yazılmış bir gazel vardır. Bu gazelin tamamı şimdiye kadar yayınlanan belli başlı tetkiklerde¹³ neşredilmemiştir. Sadece bu şiirin 5. beyti daha önce neşredilmiştir¹⁴. Ayrıca Şeyh Galib'in bu şiiri Sâlim isimli bir divan şairi tarafından da tanzir edilmiştir :

Qaysı 'aşıkdur meger mevlâ-yı Mevlânâ imes

mısrâı Sâlim'de

Hangi 'aşıkdur o kim mevlâsı Mevlânâ degil

şeklindedir¹⁵.

13 Sedit Yüksel, *Şeyh Galip, Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri*. -Doktora Çalışması-. Ankara, 1963; Abdülbaki Gölpınarlı, *Şeyh Galip. Hüsn ü Aşk*. İstanbul, 1968.

14 A. Caferoğlu, *Türk Kültür Birliği Hadimlerinden Mir Ali Şir Nevâi*. Türk Amacı. I, 1, 1942, s. 10-11; *Türk Dili Tarihi. II*, İstanbul. 1964, s. 233.

15 Abdülbaki Gölpınarlı, *Şeyh Galip. Hüsn ü Aşk*. İstanbul. 1968, s. 11.

Remel - + -- / - + -- / - + -- / - + -

1. Kānlıĝ yaş-ile közdür mey toluĝ minā imes
Taşlama tofraĝğa nūr-ı dīdedür şahbā imes
2. Saçı sevdāsıda min örgemçi dik asılıĝ
Rište-i ilimde hem bar bir ħuruĝ da'vā imes
3. Yalbarıp yıĝlap öz ahvālını tapşurdum aᅇĝa
Tüne-künki birgenim eş'ār-ı nā-bercā imes
4. Tesliyet birme miniñ sarıĝa kilme zāhidā
Hep öĝünler örtedi baĝrım miniñ sevdā imes
5. Bir ħuyaş sevdāsı itkendür ħara künlüĝ meni
Taᅇĝla tüşkendür maᅇĝa bu kiçeler rü'yā imes
6. İĝni ta'līm itmegey irdiñ bu yañlıĝ atı sin
Tavşatarsa cān ħuşın ol tıfl 'aceb ma'nā imes
7. İşigindin südrenip kirmekte Ğālib evliyā
Ķaysı 'aşıĝdur meger mevlā-yı Mevlānā imes

N ü ş h a l a r :

- A. Dīvān-ı Şeyh Ğālib. Bulak. 1252. Gazeliyyat. s. 55
- B. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar. No. 401 (176^b)
- C. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar. No. 1431 (136^a-136^b)
- D. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar. No. 2685 (106^a)
- E. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar. No. 9594 (24^a)
- F. İstanbul, Süleymaniye küt. Hacı Mahmud Ef. No. 3693 (76^a)
- G. İstanbul, Süleymaniye küt. Hâlet Ef. No. 657 (147^a)
- H. İstanbul, Süleymaniye küt. İhsan Mahvi. No. 101 (123^a)

Nüsha farkları :

2. rişte-i ilgimde] D, E, rişte-i destimde||
3. aṅga] D, aña||
4. zāhidā] D, E, ey tabīb||
6. yañılığ] E, yanlıg | atı sin] G, meni | tavşatursa] A, B, C, D, F, G, H, tavşanursa||
7. südrenip] A, B, C, D, F, G, H, südrenüp | kıaysı] B, kıaşı; C, H, kıalısı; E, kıansı||

Kelimeler

birle	: ile
igni	: (<yigni < yiyni ~ yeyni) hafif
iltür-	: ilıştirmek, bağlamak
imes	: değil
kıaysı	: hangi
kıymaç	: şehlâ göz
kıuyaş	: güneş
miniñ sarığa	: benim tarafıma, benden yana
öğün	: başka, gayrı, diğeri, özge
örgemçi	: örümcek
örte-	: yakmak
sal-	: bırakmak
südren-	: sürünmek
tañg	: tan, sabah
tap-	: bulmak
tapşur-	: ulaştırmak, eriştirmek, yetiştirmek, teslim etmek
tart-	: çekmek, söylemek
tavşat-	: yorgun düşürmek
tüne-kün	: dünü gün, gece gündüz
uşol	: o
yañılığ	: gibi, şekilde
yığla-	: ağlamak
yügür-	: yürümek